

Daria Rolka

Charakterystyka edukacja osób niepełnosprawnych w Polsce – wyniki kontroli przeprowadzonej przez Najwyższą Izbę Kontroli

Education of students with disabilities in Poland - results of the
control carried out by the Supreme Chamber of Control (SCC)

Streszczenie: Nieustanny wzrost liczby osób niepełnosprawnych w społeczeństwie znacząco wpływa na zwiększanie rangi tegoż zjawiska pośród innych kwestii czy problemów natury społecznej. Obecnie rozważania dotyczące niepełnosprawności skłaniają się ku modelowi społecznemu, wskazującemu na ogromną rolę społeczeństwa jako czynnika upośledzającego.

W związku z faktem, iż niepełnosprawność stanowi problem społeczny, społeczeństwo zobligowane jest do świadczenia pomocy osobom z ograniczoną sprawnością. Ważnym wyzwaniem w tejże kwestii jest dostosowywanie przedszkoli, szkół i innych placówek do potrzeb uczniów niepełnosprawnych, posiadających specjalne potrzeby edukacyjne.

Kontrola stanu nauczania tej grupy uczniów w latach szkolnych 2009/2010, 2010/2011 oraz 2011/2012, przeprowadzona przez Najwyższą Izbę Kontroli (NIK), pod nazwą „Kształcenie uczniów z niepełnosprawnościami o specjalnych potrzebach edukacyjnych” wykazała, iż w Polsce podejmuje się coraz więcej akcji i przedsięwzięć zmierzających do stworzenia takich warunków uczniom niepełnosprawnym, które sprzyjać będą ich holistycznemu rozwojowi oraz aktywizowaniu do pełnego uczestnictwu w życiu społecznym. Jednocześnie NIK podkreśla, iż w wielu placówkach edukacyjnych standardy kształcenia, wytyczone w stosownych uregulowaniach prawnych, nadal nie są zapewnione.

Słowa kluczowe: bariera, edukacja, Najwyższa Izba Kontroli, niepełnosprawność, osoba niepełnosprawna

Abstract: The constant growth of the number of disabled people in society contributes to a significant increase in the position of this problem amongst other social issues. Nowadays the medical model of understanding disability is on the decline in comparison to the social model, which emphasizes the role of society as a debilitating factor. In view of the fact that disability is a social problem, society is

obliged to provide assistance to disabled people. An important challenge in this regard is to adjust kindergartens, schools and other institutions to the needs of disabled students with special educational needs.

The control of the education of students with disabilities in the school years 2009/2010, 2010/2011 and 2011/2012, carried out by the Supreme Chamber of Control (SCC) under the name of "Education of students with disabilities with special educational needs", shows that in Poland it takes more and more actions and projects aimed at creating the conditions for students with disabilities, to encourage their holistic development and activation of full participation in social life. At the same time, the SCC points out that in many of the educational institutions educational standards depicted in the relevant legal regulations are still not assured.

Key words: barrier, education, the Supreme Chamber of Control, disability, disabled person

Niepełnosprawność jest pojęciem niejednoznacznym, a przez to wieloaspektowym. Ogniskuje w sobie bowiem aktualnie funkcjonujące normy, wzorce i kanony o charakterze społeczno-kulturowym. Początkowo uważano, iż niepełnosprawność dotyczy różnorodnych ograniczeń funkcjonalnych, będących konsekwencją utraty czy ograniczenia zdolności do urzeczywistniania konkretnych działań, które przez uczestników życia społecznego traktowane są jako zgodne z normą, naturalne i typowe dla egzystencji ludzkiej¹. Powyższe stanowisko dominowało przez zdecydowanie większą część minionego tysiąclecia. W jego efekcie, niepełnosprawność postrzegana była w kategoriach wyłącznie osobistego problemu, indywidualnej trudności człowieka nią dotkniętego. Wskazywano jednocześnie na konieczność podejmowania różnorodnych działań medycznych, mających na celu całościowe lub częściowe przynajmniej przywrócenie sprawności tejże jednostce². Wszystkie zabiegi medyczne czy rehabilitacyjne ukierunkowane były zatem na usunięcie określonej dysfunkcji, a przez to doprowadzenie do jak najpełniejszej „normalności” osoby niepełnosprawnej.

Tymczasem jednak wiele środowisk postulowało, by w modelu niepełnosprawności skoncentrować się nie tylko na roli pojedynczego człowieka,

¹ J. Kirenko, *Oblicza niepełnosprawności*, Wydawnictwo Akademickie Wyższej Szkoły Społeczno-Przyrodniczej im. Wincentego Pola, Lublin 2006, s. 27-28.

² C. Barnes, G. Mercer, *Niepełnosprawność*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2008, s. 8-9.

lecz także całego społeczeństwa jako elementu upośledzającego³. Głos w dyskusji zabrał brytyjski Związek Niepełnosprawnych Fizycznie Przeciw Segregacji, który zdecydowanie podkreślał, iż to ogół społeczeństwa przyczynia się do upośledzenia ludzi niepełnosprawnych: *Z naszej perspektywy, to społeczeństwo upośledza osoby niepełnosprawne fizycznie. Niepełnosprawność jest czymś nadbudowanym nad naszymi ułomnościami przez fakt, że jesteśmy niepożrebnie izolowani i wykluczeni z pełnego uczestnictwa w życiu społecznym. Niepełnosprawni są zatem dyskryminowaną grupą w społeczeństwie*⁴.

Jak wskazują C. Barnes oraz G. Mercer, zaprezentowany powyżej punkt widzenia opiera się na rozgraniczeniu uszkodzenia od niepełnosprawności. Pierwsze z wymienionych pojęć odnosi się do całkowitej bądź częściowej dysfunkcji kończyny, narządu czy funkcjonowania organizmu. Drugie zaś kojarzone jest z osłabianiem działalności jednostki, podyktowanym aktualną organizacją zbiorowości ludzkich, które wyłączają osoby z dysfunkcjami z uczestnictwa w kluczowych sferach życia społecznego⁵. Obecnie zatem niepełnosprawność zdecydowanie częściej rozpatrywana jest jako swoista implikacja barier o podłożu społecznym, aniżeli konsekwencja determinantów biologicznych.

Warto wskazać na fakt, iż w ramach programu Unii Europejskiej HELIOS stworzono definicję niepełnosprawności, utrzymaną w podobnym tonie. Propaguje się bowiem konieczność integracji społecznej oraz swobody życiowej osób z różnymi ograniczeniami, wskazując, że *niepełnosprawną jest jednostka w pełni swych praw, znajdująca się w sytuacji upośledzającej ją, tworzonej przez bariery środowiskowe, ekonomiczne i społeczne, których nie może, tak jak inni ludzie przezwyciężyć, wskutek występujących u niej uszkodzeń*⁶. Co więcej, w dalszej części tejże definicji podkreśla się, że to właśnie obowiązkiem społeczeństwa jest usuwanie, minimalizowanie oraz kompensowanie tych przeszkód, by każdemu człowiekowi zapewnić możliwość korzystania z pełni

³ J. Żbikowski, D. Dąbrowski, M. Kuźmicki, *Determinanty aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych zamieszkałych na obszarach wiejskich. Raport z badań*, t. I, Wydawnictwo Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II, Biała Podlaska 2012, s. 11.

⁴ UPIAS, *Fundamental Principles of Disability*, London 1976, s. 14. Cyt. za: C. Barnes, G. Mercer, *Niepełnosprawność*, dz. cyt., s. 18.

⁵ Tamże, s. 3-4.

⁶ Cyt. za: J. Kirenko, *Oblicza niepełnosprawności*, dz. cyt., s. 28.

przywilejów obywatelskich, przestrzegając przy tym jego praw oraz obowiązków⁷.

Niepełnosprawność stanowi zatem problem ogółu społeczeństwa. W związku z tym, jest ono zobligowane do świadczenia usług pomocy osobom niepełnosprawnym, m.in. poprzez eliminowanie barier o charakterze edukacyjnym, ekonomicznym, prawnym czy architektonicznym. Osoby te bowiem są zdolne, przy adekwatnym do ich potrzeb dostosowaniu bliższego i dalszego otoczenia, do niezależnego funkcjonowania i wypełniania różnorodnych ról i funkcji społecznych. Jest to tym bardziej istotne, że ponad 12% całego społeczeństwa polskiego (niemal 4,7 mln) to ludzie z różnorodnymi dysfunkcjami – tak wynika z danych pochodzących z Narodowego Spisu Powszechnego 2011⁸. Co więcej, według wyników Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL), przeprowadzanego przez GUS, liczba osób niepełnosprawnych od 16 roku życia w 2011 wyniosła blisko 3,4 mln osób⁹. Świadczy to, że ponad jedna dziesiąta społeczeństwa polskiego we wskazanym przedziale wiekowym posiadała orzeczenie o niepełnosprawności. Z danych tych wynika także, iż ponad milion dzieci i młodych ludzi urodziło się z niepełnosprawnościami lub nabyło je w wyniku nieszczęśliwych zdarzeń losowych.

Jak wynika z powyższego, znaczący odsetek ludności Polski – według kryterium prawnego¹⁰ – należy uznać za niepełnosprawnych. Ma to szczególne implikacje w dziedzinie edukacji. Konieczne jest bowiem dostosowanie przedszkoli, szkół i innych placówek do potrzeb uczniów niepełnosprawnych, posiadających specjalne potrzeby edukacyjne. Osoby z deficytami ciągle jeszcze są zdecydowanie gorzej wykształcone niż osoby zdrowe. Nadzieję budzi jednak fakt, iż w ostatnich latach obserwuje się po-

⁷ Tamże.

⁸ Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych, www.niepelnosprawni.gov.pl, 20.03.2013.

⁹ Tamże.

¹⁰ GUS wyróżnił dwa kryteria kwalifikowania jednostki do grupy osób niepełnosprawnych. Pierwszym jest kryterium prawne, zgodnie z którym za osobę niepełnosprawną należy uznać każdego, kto posiada orzeczenie o stopniu niepełnosprawności, wydane przez odpowiedni organ. Drugim wyznacznikiem z kolei jest kryterium biologiczne, w którym jednostka nie posiada orzeczenia o niepełnosprawności, lecz deklaruje trudności w wykonywaniu codziennych czynności.

wolny, aczkolwiek systematyczny wzrost liczby osób niepełnosprawnych z co najmniej średnim wykształceniem (34,4%). Dodatkowo, w 2011 roku 7,1% osób niepełnosprawnych posiadało wykształcenie wyższe, zaś 30,1% – zasadnicze zawodowe. W odniesieniu do osób sprawnych udział ten przedstawia się następująco: 54,7% osób ukończyło szkołę średnią, 20,4% – szkołę wyższą, zaś 24,1% – szkołę zawodową¹¹.

Godny uwagi jest fakt, iż w Polsce organizuje się coraz więcej akcji i przedsięwzięć, zmierzających do stworzenia takiego środowiska osobom niepełnosprawnym, które sprzyjać będzie ich wielowymiarowemu rozwojowi, pełnemu uczestnictwu w życiu społecznym, kulturowym czy politycznym – bez poczucia bycia gorszym czy innym. Działalność ta ma swój wyraz w stosownych uregulowaniach z zakresu prawa oświatowego. Ustawodawca w ustawie z 7 września 1991 roku o systemie oświaty w sposób wyraźny zawarł zamysł kompensowania szans edukacyjnych oraz integracji środowiska osób niepełnosprawnych z pełnosprawnymi. Znajduje się tam bowiem zapis o możliwości pobierania nauki we wszystkich typach szkół przez dzieci i młodzież niepełnosprawną, dostosowaniu treści, metod oraz form kształcenia adekwatnie do jednostkowych uzdolnień, potrzeb rozwojowych i edukacyjnych. Poza tym istnieje także możliwość realizacji zindywidualizowanego procesu nauczania i rewalidacji¹².

Dane zawarte w Systemie Informacji Oświatowej jednoznacznie wskazują, iż w roku szkolnym 2011/2012 naukę na I, II, III i IV etapie edukacyjnym pobrało 150 430 uczniów z różnymi formami niepełnosprawności, zaś w przedszkolu naukę rozpoczęło 13 917 dzieci niepełnosprawnych (tabela 1)¹³.

Tabela 1. Struktura populacji uczniów posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego ze względu na rodzaj niepełnosprawności na poszczególnych poziomach kształcenia w roku szkolnym 2011/2012 (stan na 31 marca 2012)

¹¹ Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych, www.niepełnosprawni.gov.pl, 20. 03. 2013.

¹² Art. 1, pkt. 4, 5, 5a z Ustawy z 9 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz.U. Nr 173, poz. 1808.

¹³ System Informacji Oświatowej, www.cie.men.gov.pl, 21. 03. 2013.

Rodzaj niepełnosprawności	Typ szkoły				
	Przedszkole	Szkoła podstawowa	Gimnazjum	Szkoła ponadgimnazjalna	RAZEM
z niepełnosprawnościami sprzężonymi	2451	9063	5405	4096	21015
niewidomi	51	127	97	223	498
słabo widzący	618	2713	1668	1299	6298
niesłyszący	246	662	507	1184	2599
słabo słyszący	758	3683	2352	1677	8470
z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim	1099	20463	21394	13450	56406
z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym	2211	10539	9112	8126	29988
niedostosowani społecznie	0	671	3727	702	5100
zagrożeni niedostosowaniem społecznym	0	1979	3467	652	6098
zagrożeni uzależnieniem	0	7	141	25	173
z zaburzeniami zachowania	0	3454	2707	449	6610
przewlekle chorzy	0	859	0	0	859
z zaburzeniami psychicznymi	0	280	0	0	280
z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją	2713	4223	2112	2225	11273
z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera	3770	3567	936	407	8680
RAZEM	13917	62290	53625	34515	164347

Źródło: System Informacji Oświatowej, www.cie.men.gov.pl

Niewątpliwie należy podkreślić, iż reforma systemu oświatowego przyczynia się do edukacji integracyjnej, która – zgodnie z literą prawa – stanowi jedną z czterech form nauczania osób niepełnosprawnych w pol-

skim szkolnictwie – obok edukacji ogólnodostępnej, nauczania specjalnego i indywidualnego. Wobec tego, rodzice mają możliwość wyboru miejsca oraz formy kształcenia ich dziecka.

Nauczyciele w odniesieniu do uczniów sprawnych, jak i niepełnosprawnych (w tym słabowidzących, niewidomych, słabosłyszących, niesłyszących, niepełnosprawnych ruchowo, niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim) wdrażają i realizują tę samą podstawę programową kształcenia ogólnego. Poziom wykonania programu nauczania powinien być uzależniony od indywidualnych potrzeb i zasobów ucznia o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Jednakowa podstawa programowa bez wątplenia ułatwia nauczanie dzieci i młodzieży tak w klasach ogólnodostępnych, jak integracyjnych. Dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym i znacznym przygotowywana jest z kolei odrębna podstawa programowa, która stanowi bazę dla indywidualnych programów kształcenia¹⁴.

Jak wskazuje M. Kummat, w placówkach ogólnodostępnych, do których uczęszczają uczniowie niepełnosprawni, zapewnia się realizację:

- dyrektyw i rekomendacji ujętych w orzeczeniach wydawanych przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne,
- programów kształcenia i wychowania, adekwatnych do możliwości podopiecznych,
- zajęć o charakterze rewalidacyjnym,
- warsztatów i spotkań sprzyjających konsolidacji z grupą rówieśniczą oraz środowiskiem lokalnym.

Z kolei w instytucjach oświatowo-wychowawczych, w których funkcjonują oddziały integracyjne, zatrudniani są dodatkowo odpowiednio wykwalifikowani nauczyciele, których zadaniem jest przygotowywanie i wdrażanie zajęć edukacyjno-wychowawczych, oraz inni specjaliści, oferujący pomoc psychologiczno-pedagogiczną zarówno dziecku, jak i jego najbliższemu¹⁵.

¹⁴ Rozporządzenie MENiS z dnia 26 lutego 2002 w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Dz.U. Nr 51 poz. 458, z późniejszymi zmianami: Dz.U. z 2003 r. Nr 210 poz. 2041; Dz.U. Nr 19 z 2005 r. poz. 165.

¹⁵ M. Kummat, *Założenia projektu – podstawy prawne kształcenia uczniów niepełnosprawnych*, [w:] *Szkoła dla wszystkich. Uczeń niepełnosprawny w szkole ogólnodostępnej*, pod red. J. Boguckiej,

Celem tych regulacji jest zwrócenie uwagi na potrzeby uczniów niepełnosprawnych i ich rodzin, pogłębianie świadomości uczniów zdrowych, ich rodziców, nauczycieli, ale także członków lokalnej społeczności i całego społeczeństwa. Wszystko to sprawia, że młodzi ludzie z różnymi dysfunkcjami coraz liczniej uczęszczają na zajęcia w otwartym systemie kształcenia – coraz bardziej popularna bowiem staje się edukacja inkluzyjna. Jak słusznie jednak zauważa M. Kummat, włączenie nie jest tożsame z ulokowaniem uczniów o specjalnych potrzebach w placówkach powszechnych. Wskazuje ona jednak na konieczność takiego modyfikowania i modernizowania szkół, które pozwoli na organizowanie właściwego wsparcia dla podopiecznych, a tym samym na adekwatniejsze reagowanie na ich potrzeby¹⁶. Szkoła powinna zatem powinna podejmować kroki w celu zagwarantowania całościowej oferty kształcenia i wychowania oraz wielowymiarowej integracji społecznej wszystkim uczniom.

W tym miejscu pojawia się niezwykle ważne pytanie: czy polskie szkoły rzeczywiście przygotowane są do przyjmowania uczniów niepełnosprawnych? Wnikliwa kontrola stanu nauczania tychże uczniów w latach szkolnych 2009/2010, 2010/2011 oraz 2011/2012, przeprowadzona przez Najwyższą Izbę Kontroli (NIK), pod nazwą „Kształcenie uczniów z niepełnosprawnościami o specjalnych potrzebach edukacyjnych”¹⁷, wykazała, iż wiele działań w kwestii edukacji osób niepełnosprawnych zakończyło się sukcesem. NIK podkreśla równocześnie, że w wielu placówkach standardy kształcenia, wytyczone w stosownych uregulowaniach prawnych, nadal nie są zapewnione.

Kontrolą objęto 58 instytucji, a mianowicie Ministerstwo Edukacji Narodowej, 13 urzędów miast oraz 3 starostwa powiatowe (jako tzw. jednostki prowadzące szkoły), 40 szkół publicznych (22 szkoły specjalne, 18 szkół ogólnodostępnych, w tym 14 z oddziałami integracyjnymi i 4 integracyjne), jak również jedną samorządową jednostkę budżetową, której nadrzędnym

D. Al.-Khamisy, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Warszawa 2009, s. 6.

¹⁶ Tamże, s. 8.

¹⁷ Informacja o wynikach kontroli Najwyższej Izby Kontroli pn. *Kształcenie uczniów z niepełnosprawnościami o specjalnych potrzebach edukacyjnych* (nr P/12/057), s. 6, www.nik.gov.pl, 20.03.2013.

celem jest obsługa ekonomiczno-administracyjna placówek zarządzanych przez powiat.

W raporcie można przeczytać, że w roku szkolnym 2011/2012 nauczanie uczniów z różnymi dysfunkcjami prowadziły:

- 2103 szkoły specjalne, z czego 786 placówek kształciło na poziomie szkoły podstawowej, 830 szkół – na poziomie gimnazjum, zaś pozostałe 487 jednostek – na poziomie ponadgimnazjalnym. Naukę w szkołach specjalnych pobierało łącznie 68,8 tys. uczniów;
- szkoły ogólnodostępne z 22862 oddziałami o charakterze ogólnodostępnym, w których uczyło się 34,1 tys. młodych ludzi, z 305 oddziałami o charakterze specjalnym, gdzie naukę pobierało 1,8 tys. uczniów, oraz z 5870 oddziałami o charakterze integracyjnym, w których wykształcenie otrzymywało 21,9 tys. uczniów¹⁸.

Jak zaznaczają autorzy raportu NIK, Minister Edukacji Narodowej w latach 2009-2012 podjął szereg działań zmierzających do podniesienia jakości kształcenia uczniów z niepełnosprawnościami. Wytoczył on bowiem pożądaną kierunek polityki oświatowej, jak również przyczynił się do urzeczywistnienia projektu systemowego pod nazwą „Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi” w ramach Programu Operacyjnego „Kapitał Ludzki” w latach 2010-2011. Myślą przewodnią tej inicjatywy było polepszenie stanu nauczania uczniów o zwiększonych potrzebach, zagwarantowanie w podziale części oświatowej subwencji ogólnej środków na pokrycie kosztów szkolnictwa specjalnego, jak również zapewnienie podręczników szkolnych dla uczniów z dysfunkcją narządu wzroku. Co więcej, dzięki wysiłkom MEN polski system edukacji dzieci niepełnosprawnych w placówkach ogólnodostępnych i specjalnych daje ich opiekunkom możliwość wyboru form kształcenia oraz zapewnia wsparcie specjalistów przy podejmowaniu takiej decyzji.

Kontrola NIK stwierdziła, iż warunki kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkołach, nad którymi pieczę sprawują monitorowane przez NIK jednostki prowadzące, w znacznym stopniu uległy poprawie. Dodatkowo, we wskazanym powyżej okresie (2009-2012)

¹⁸ Tamże, s. 7; za: GUS, *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2011/2012*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2012, s. 135, 149-154.

zwiększono o 4% liczbę szkół ogólnodostępnych integracyjnych i z oddziałami integracyjnymi oraz o 3,5% szkół specjalnych. Także rodzice dzieci niepełnosprawnych, wśród których NIK przeprowadził badania kwestionariuszowe, pozytywnie oceniają ten obszar polskiej oświaty. Wskazują bowiem, iż pomoc, jaką otacza się w placówkach ich dzieci, jest satysfakcjonująca (77% respondentów), a poprzez fakt nieustannej współpracy ze środowiskiem nauczycielskim mają poczucie wpływu na funkcjonowanie szkoły (99% ankietowanych).

NIK pozytywnie oceniła działalność 80% kontrolowanych szkół publicznych w zakresie nauczania indywidualnego, wskazując, iż było one organizowane w drodze konsultacji z instytucją prowadzącą szkołę i w wymiarze adekwatnym do wymogów regulaminowych. Dyrektorzy placówek zapewnili uczniom możliwość realizacji zaleceń zawartych w orzeczeniach z poradni psychologiczno-pedagogicznych, a dotyczących form pomocy oraz okoliczności zaspokajania potrzeb edukacyjnych. Godny uwagi jest fakt, iż w 85% szkół różnych typów przygotowywano i wdrażano zajęcia specjalistyczne, w tym korekcyjno-kompensacyjne, logopedyczne, socjoterapeutyczne i inne. Dodatkowo, uczniowie z niepełnosprawnościami mieli możliwość rozwijania własnych zainteresowań i hobby poprzez uczestnictwo w różnego rodzaju zajęciach pozalekcyjnych. Tę formę spędzenia wolnego czasu organizowano we wszystkich kontrolowanych szkołach.

Kontrola wykazała również, że zdecydowana większość szkół zatrudniała pedagogów, spełniających wymogi formalne do pracy z uczniami o specjalnych potrzebach edukacyjnych (92%). Ponadto, nauczyciele pracujący w skontrolowanych placówkach systematycznie podnosili swoje kwalifikacje zawodowe w drodze kształcenia (studia magisterskie, licencjackie, podyplomowe) oraz doskonalenia zawodowego (kursy kwalifikacyjne i doskonalące, szkolenia, warsztaty).

W zdecydowanej większości szkół (90%) przestrzegano obowiązku dopasowania wymogów edukacyjnych do psychofizycznych możliwości ucznia oraz jego tempa rozwojowego. Działania te oscylowały wokół opracowania – w oparciu o orzeczenie z poradni psychologiczno-pedagogicznej – odpowiedniego programu nauczania i wdrażania go tak, by umożliwić wszechstronny rozwój wychowanka.

Ponad połowa skontrolowanych placówek (73,2%) dysponowała salami lekcyjnymi i odpowiednim dla osób niepełnosprawnych standardzie oraz zapleczem dydaktycznym. Program dydaktyczny realizowano, korzystając z zarówno podręczników specjalistycznych (58,8%), jak i ogólnodostępnych (100%), przy czym nauczyciele dopasowywali treści w nich zawarte do poziomu rozwojowego uczniów niepełnosprawnych. Zapewniali tym samym prawidłowy przebieg procesu dydaktyczno-rewalidacyjnego.

W skontrolowanych szkołach edukacja ucznia niepełnosprawnego finansowana była w znaczącej mierze z części oświatowej subwencji ogólnej. Szkoły pozyskiwały również środki z innych źródeł, w tym z Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS) i Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PEFRON).

Kontrolerzy NIK zaakcentowali jednocześnie fakt, iż na jakość kształcenia uczniów niepełnosprawnych pejoratywnie oddziaływały liczne zaniedbania zarówno ze strony organów prowadzących szkoły, jak też dyrekcji i kadry nauczycielskiej zatrudnianej w tychże placówkach. Sygnały te świadczyły o braku zaspokojenia elementarnych potrzeb edukacyjnych, o czym mówi się w stosownych aktach prawnych oraz orzeczeniach wydanych przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne. Znaczącym utrudnieniem w budowaniu wspierającego i bezpiecznego środowiska szkolnego okazały się nie tylko przeszkody edukacyjne i społeczne, lecz także bariery architektoniczne, uniemożliwiające swobodne poruszanie się uczniów na terenie placówki i w jej najbliższej okolicy.

W raporcie przeczytać można, że część jednostek prowadzących szkoły nie wywiązywała się należycie z zadań w kwestiach kluczowych dla funkcjonowania uczniów niepełnosprawnych na obszarze szkoły. Z informacji uzyskanych przez NIK wynika, iż organy te nie czuwały w pełni nad przestrzeganiem przepisów dotyczących bezpieczeństwa i higieny pobytu uczniów i nauczycieli w placówkach. Zdarzały się także uchybienia w kwestii kontroli dyrekcji szkół w zakresie organizacji dowozu i opieki uczniów niepełnosprawnych na zajęcia oraz wprowadzania danych o liczbie tychże uczniów do systemu informacji oświatowej (SIO).

Wiele pozostawia do życzenia także działalność szkół publicznych. Jak się okazało, niemal w jednej trzeciej badanych placówek integracyjnych oraz

z oddziałami integracyjnymi (28%) przekroczono dopuszczalną liczbę uczniów. Przypuszczać można, iż zaistniała sytuacja była rezultatem ograniczeń finansowych, które uniemożliwiły w kilku placówkach zatrudnienie odpowiednio wykwalifikowanej kadry pedagogicznej, przygotowanej do pracy z dziećmi z dysfunkcjami (8%).

Kontrolerzy NIK zauważyli również, że jedna dziesiąta placówek (10%) nie dokonywała rozpoznania jednostkowych potrzeb rozwojowo-edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych swoich podopiecznych. Odnotowano także nieprawidłowości dotyczące organizacji i przebiegu pomocy psychologiczno-pedagogicznej (20%), zajęć specjalistycznych (10%), profilaktycznej opieki zdrowotnej (15%) oraz bezpiecznych i higienicznych warunków użytkowania obiektów szkolnych (40%). Z kolei w przypadku 15% skontrolowanych szkół dostrzeżono nierzetelne dokumentowanie przebiegu działalności dydaktyczno-wychowawczej. Co więcej, ustalono także, iż placówki nie monitorowały losów swoich niepełnosprawnych absolwentów.

Niemal jedna trzecia szkół (26,8%), w których przeprowadzono kontrolę, posiadała sale lekcyjne nieprzystosowane do prowadzenia zajęć z uczniami z różnymi ograniczeniami, zaś w 42,5% szkół nauczyciele zawiadamiali o braku specjalistycznych podręczników.

Warto zwrócić również uwagę, iż blisko połowa nauczycieli (47%), pracujących z uczniami niepełnosprawnymi, opowiada się za kształceniem tych wychowanków w szkołach specjalnych, zaś edukację włączającą preferuje jedynie 17% respondentów. W ich przekonaniu nauczanie integracyjne stanowi właściwą formę dla uczniów niepełnosprawnych ruchowo (24% ankietowanych), słabosłyszących (16%) i słabowidzących (13%). Zaledwie 2% badanych nauczycieli zaleca edukację integracyjną dla wszystkich uczniów z dysfunkcjami, bez względu na rodzaj niepełnosprawności. Dane te budzą pewien niepokój, gdyż to właśnie szkoła, jako kolejne po rodzinie środowisko wychowawcze dzieci niepełnosprawnych, powinna mieć na względzie dobro dzieci z dysfunkcjami, a tym samym zabiegać o ich integrację z rówieśnikami. Wydaje się jednak, iż nie wszyscy nauczyciele rozumieją ideę edukacji włączającej, traktując uczniów niepełnosprawnych jako dodatkowy obowiązek i niepotrzebne obciążenie.

Reasumując, ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty zapewnia niepełnosprawnym uczniom możliwość kształcenia we wszystkich

typach szkół, adekwatnie do indywidualnych potrzeb rozwojowo-edukacyjnych oraz predyspozycji psychofizycznych, jak również opiekę nad nimi przez zagwarantowanie realizowania zindywidualizowanego procesu dydaktyczno-wychowawczego, form i programów kształcenia oraz zajęć o charakterze rewalidacyjnym. Od wielu już lat w Polsce podejmuje się kroki w celu poprawy jakości kształcenia osób niepełnosprawnych. Niemniej jednak, jak pokazują wyniki kontroli przeprowadzonej przez NIK w 40 szkołach na terenie całego kraju, ten obszar edukacji pozostawia wiele do życzenia. Nadal funkcjonuje szereg barier, zarówno architektonicznych, jak i prawnych, psychologicznych, społecznych czy kulturowych, utrudniających, a często całkowicie uniemożliwiających osobom niepełnosprawnym prawidłowy rozwój oraz samorealizację.

Wobec powyższego, należy zintensyfikować prace we wszystkich sferach, w których wykryto nieprawidłowości. Sposób organizacji bliższego i dalszego otoczenia w znacznej mierze determinuje możliwości rozwojowe poszczególnych jednostek. Konieczne zatem wydaje się podejmowanie kroków w celu likwidacji bądź złagodzenia powyżej omówionych mankamentów prawnych, organizacyjnych czy kompetencyjnych. Od tego przecież, w jakim stopniu uda się zniwelować liczbę oraz natężenie barier, uzależniony jest poziom wykorzystania kapitału ludzkiego, tkwiącego w osobach z niepełnosprawnościami.

Bibliografia

Pozycje zwarte

1. Barnes C., Mercer G., *Niepełnosprawność*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2008.
2. GUS, *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2011/2012*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2012.
3. *Fundamental Principles of Disability*, UPIAS, London 1976.
4. Kirenko J., *Oblicza niepełnosprawności*, Wydawnictwo Akademickie Wyższej Szkoły Społeczno-Przyrodniczej im. Wincentego Pola, Lublin 2006.

5. Kummat M., *Założenia projektu – podstawy prawne kształcenia uczniów niepełnosprawnych*, [w:] *Szkoła dla wszystkich. Uczeń niepełnosprawny w szkole ogólnodostępnej*, pod red. J. Boguckiej, D. Al.-Khamisy, Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Warszawa 2009.
6. Żbikowski J., Dąbrowski D., Kuźmicki M., *Determinanty aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych zamieszkałych na obszarach wiejskich. Raport z badań*, t. I, Wydawnictwo Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II, Biała Podlaska 2012.

Akty prawne

1. Ustawa z 9 września 1991 r. o systemie oświaty, Dz.U. Nr 173, poz. 1808.
2. Rozporządzenie MENiS z dnia 26 lutego 2002 w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół Dz.U. Nr 51 poz. 458, z późniejszymi zmianami: Dz.U. z 2003 r. Nr 210 poz. 2041; Dz.U. Nr 19 z 2005 r. poz. 165.

Źródła elektroniczne:

1. Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych, www.niepelnosprawni.gov.pl
2. Informacja o wynikach kontroli Najwyższej Izby Kontroli pn. *Kształcenie uczniów z niepełnosprawnościami o specjalnych potrzebach edukacyjnych* (nr P/12/057), www.nik.gov.pl
3. System Informacji Oświatowej, www.cie.men.gov.pl